

Nem megalapozó filológia

Sokan, akik nem filológusok vagyunk, a filológiával leggyakrabban a könyvtárban találkozunk, mégpedig akként a mindenütt jelenlevő P-ként,* amely oly sok keresett vagy kézbe vett könyvön megjelenik. A Kongresszusi Könyvtár katalógusának rendszerében a filológia akként a P-ként jelenik meg, amely úgy kezdődik, hogy a „nyelv általában”, azaz P, és a PA-tól, azaz „klasszikus nyelvek és irodalmak”-tól olyan egzotikus alosztályokon keresztül, mint a PM („hyperboreai és amerikai indián nyelvek és irodalom, valamint mesterséges nyelvek” – furcsa összeállítás), elmegy egészen a PZ-ig, az „angol nyelvű regényirodalom”-ig, amely a filológiai rakás legalja. A kérdésünk az, hogy mi forog kockán a filológiában, az egyszerű válasz pedig az, hogy a P-k birodalma. Amint Gregory Nagy mondja az előző esszéjében,** ez hatalmi kérdés: ki fog uralkodni a P-k királyságában, és hogyan legyen felosztva?

A filológia viszonylagos identitással bír; attól függ, mivel állítják szembe, így az arra vonatkozó kérdés, hogy mi a filológia, voltaképpen annak a kérdése, hogy melyek azok a lényeges szembeállítások, amelyek felosztják, körülhatárolják és artikulálják a P-k területét. Melyek azok a könyvek, amelyek a filológusokhoz tartoznak, és melyek azok, amelyek a nem filológusokhoz? Akik filológusnak tekintik magukat, természetesen azt kívánják, hogy jó néhány jobb könyv az ő oldalukon legyen, azok pedig, akik bűnbakként használták a filológiát, azt keresték, hogyan száműzhetik a filológia területére mindazt, amit a nyelv- és irodalomtudomány unalmasabb és kevésbé produktív munkáinak tartanak.

* A filológia angolul „Philology”, ezért szerepel az alábbiakban mindenhol „P” a filológia szó kezdőbetűjeként.

** Vö. Gregory NAGY, „Death of a Schoolboy. The Early Greek Beginning of a Crisis in Philology” = *On Philology*, szerk. Jan ZIOLKOWSKI, The Pennsylvania State University Press, University Park – London, 1990, 37–48. A továbbiakban Culler többször is utal e kötetre.

A meghatározások a legtágabbaktól, vagyis a kultúra mindenre kiterjedő tanulmányozásától, egészen a legszűkebbekig, vagyis bizonyos múltbeli szövegek nyelvénél vizsgálatáig terjednek. Barbara Johnson és ennek a kötetnek számos más szerzője hivatkozott Walter Jackson Bate-nek az angol stúdiumok válságáról szóló cikkére (*The Crisis in English Studies*),* amely szembeállítja egyfelől a nyelv történeti tanulmányozásaként értett filológiát, másfelől az irodalom olyan tanulmányozását, amely olyan magával ragadó emberi kérdésekre hangolódott rá vagy összpontosított, mint például Samuel Johnson vagy John Keats erkölcsi nagysága. Jellemző módon egyetlen megközelítés indítványozói sem lesznek hajlandók elfogadni azokat a szembeállításokat, amelyeket mások használnak, hogy jellemezzék ezeket. Simon professzor úgy ír esszéjében a nyelvek történeti tanulmányozásaként értett filológia koncepciójáról, mint perverzioról vagy karikatúráról.** Mindazonáltal úgy tűnik számomra, hogy ez olyan leírás, amely elég jól válaszol a filológia azon koncepciójára, amelyet maguk a filológusok hangoztatnak. Ez az alapvetőként vagy megalapozóként, egyfajta első tudásként értett, minden további irodalmi kritika vagy történeti és interpretatív munka előfeltételeként szolgáló filológia képze. Úgy vélem, a filológiának mint alapnak ezt a képzetét kell megkérdőjeleznünk. Ez a megkérdőjelezés öltheti azt a formát, hogy azonosítjuk azokat a különböző módokat, amelyekben a filológiai tevékenység és különösen a kultúrák filológia által végrehajtott rekonstrukciójáról kideríthető, hogy olyan fogalmakon és sémákon alapul, amelyek megkérdőjelezésében a lassú olvasás művészeteként értett filológia segíthetne bennünket. Más szóval a filológia megalapozó jellegéről alkotott képzet kritikája azt a formát öltheti, hogy megmutatja, hogyan támaszkodnak a filológiai projektumok kritikátlanul olyan irodalmi és kulturális koncepciókra, amelyek a gondolkodás másodlagosnak beállított területeiről érkeznek.

Hadd vázoljam fel röviden ennek az érvek néhány változatát. Először is e kötet számos szerzője kiemeli a szó jelentésének rekonstrukciójára irányuló alapvető filológiai projektumot, különösképpen az ókori szö-

* Walter Jackson BATE, „The Crisis in English Studies”, *Harvard Magazine* 85 (1982. szeptember-október), 41–53.

** Eckehard SIMON, „The Case for Medieval Philology” = *On Philology*, 16–20.

vegekben. Ez a tevékenység olyan döntő jelentőségű és mindezt lehetővé tevő megállapodástól függ, amely maga nem természetes tényként jellemezhető, hanem olyan kulturális előfeltevésként, amely egy a szövegek természetéről alkotott lehetséges kulturális megállapodások közül, nevezetesen az, hogy a szónak van jelentése, és hogy ez a jelentés rekonstruálható a filológia számára elérhető eszközök segítségével. Természetesen a rekonstrukció tevékenysége további előfeltevésekre támaszkodik azt a viszonyt illetően, amely a szó jelentése és azon további konstrukciók között áll fenn, amelyeket a kultúra hiedelmeinek hívunk. Ha a 20. századi amerikaiak hiedelmeiről szőtt hipotézis alapján próbáljuk meg elképzelni egy szó jelentésének rekonstrukcióját John Ashbery egyik versében, akkor lesz némi elképzelésünk arról, hogy milyen problematikus a filológiai vállalkozást mint bizonyos értelemben megalapozót, más értelmező munkához képest elsődlegest elgondolni. Épp ellenkezőleg, az ilyesfajta filológiai vizsgálódás teljes mértékben függ a kultúrától alkotott fogalmaktól, valamint az irodalmi gyakorlatok és az irodalmi konvenciók elméleteitől.

A második példát különösen fontos filológiai tevékenységből vehetjük, mégpedig a romlottan vélt szöveg rekonstrukciójából, az emendációk indítványozásából. Gyakran persze úgy tűnik, hogy a szöveg múltbeli emendációi, még ha az akkori leghíresebb filológus javasolta is őket, többet mondanak a filológus kultúrájáról és előfeltevéseiről, a megértésükben rejlő hiányokról vagy arról a képességükről, hogy elismerjék a szöveg másságát, mint magáról az eredeti szövegről. A szóban forgó személy Bentley: tanult filológus, akinek Miltonról szóló munkája jelenleg úgy tűnik, nem megalapozó tudomány, hanem olyan értelmezés, amelyet saját kultúráját illető előfeltevések bizonyos szerkezete határoz meg.* Úgy tűnik, a filológiai tevékenység így nála is inkább bizonyos fajta irodalmi és interpretatív képzeteken alapul, mintsem azok alapjaként szolgál.

Harmadikként említhető az a példa, amelyet John Koch idéz a kelta filológusokról szóló dolgozatában.** Roppant érdekes fejtegetésében azt

* Az utalás Richard Bentley 1732-es Milton-kiadására vonatkozik: *MILTON's Paradise Lost*, kiad. Richard BENTLEY, Jacob Tonson, London, 1732.

** John T. KOCH, „Thoughts on Celtic Philology and Philologists” = *On Philology*, 31–36.

hangsúlyozza, hogy a filológusok célkitűzése és a nyelvi mozgalom egy és ugyanaz. A kelta hagyomány rekonstrukciójának projektumát nagyban vezérelték azok a képzetek, hogy milyeneknek kellene lenniük a kelta kultúráknak, tehát annak kísérlete (ahogy Koch bemutatja), hogy ne csak múltból származó emléket rekonstruáljanak, hanem működő rendszert állítsanak vissza. Itt az eleven kultúra előállításának eszméje vezérli a filológiai vállalkozást.

A negyedik példa az a kérdés lehet, hogy a filológiának mint tudományos diszciplínának a késő 18. és kora 19. századi megalkotása milyen mértékben volt bűnrészes annak az árja Görögországnak a feltalálásában – vagy mennyire alapult ezen –, amelynek az észak-európai modern kultúrák eredetétől kellene szolgálnia. Ennek a Görögországnak a feltalálása együtt járt annak a tagadásával, hogy Görögország a szemita kultúráktól és az egyiptomitól függött volna. Ez is egy olyan eset, amelyben amellet lehetne érvelni, hogy a filológia feltételezés szerint megalapozó vállalkozása valójában kulturális és esztétikai konstrukciók függvénye. Világos, hogy sokkal kielégítőbbnek tűnt az európai kultúrák számára azt feltételezni, hogy görög, nem pedig egyiptomi eredetűek.

Végezetül fel lehet idézni azt az esetet, amelyet Gregory Nagy említ esszéjében a Homéros költészetére vonatkozó fontos filológiai munkáról, amely jelentős mértékben alapul Albert Lordnak a modern délszláv órális költészetéről szóló munkáján.* Itt a kortárs irodalmi gyakorlat interpretációja kínál modellt egy különösen fontos klasszika-filológiai rekonstrukciós projektum számára.

Álláspontom ezek után egyszerűen az volna, hogy a filológia mint olyan alap képze, amely valamilyen módon elsődleges az irodalmi és kulturális interpretációhoz képest, komolyan megkérdőjelezendő; a megkérdőjelezéshez szükséges eszközökkel pedig mind elvben, mind gyakorlatban maga a filológia lát el bennünket. Ha van valami közös a filológiával való különböző számvetésekben, valamint azokban a beszámolóknak, amelyekben a filológia megjelenik, akkor az a filológia összekapcsolása a nyelvre irányuló szoros figyelemmel. Ahogy Barbara Johnson hangsúlyozza, ez a figyelem annak a potenciálnak a szempont-

jából különösen értékes, amely révén úgy tudja bemutatni a nyelvet, mint amely több a jelentésnél, olyan struktúráként, amely az általa előállított, a neki tulajdonított jelentéshez képest elsődlegesként írható le. Így hát a filológiában feszültség áll fenn a rekonstrukció projektuma – ami különösen fontos a kisebbségi kultúrák esetében – és a között az értékes figyelem között, amely arra irányul, hogy mi ássa alá azon szövegek jelentésével kapcsolatos esztétikai és ideológiai előfeltevéseket, amelyektől a rekonstrukció projektumai függnék. Az az előfeltevés, hogy az aposztrophék a latin költészetben szakrális jellegűek, csupán egyetlen példa a filológia rekonstrukciós előfeltevéseire, de éppen az a filológia feladata, hogy leleplezze és megmutassa ezeket. A *filológia* kifejezésben rejlt játék, számomra úgy tűnik, annyiban értékes, amennyiben megragadja a döntő feszültséget a rekonstrukciós projektum és eme konstrukció kritikája között. Márpedig e kritikának is szerepelnie kellene a filológia céljai között.

Fordította Danyi Gábor

* Albert B. LORD, *The Singer of Tales*, Harvard University Press, Cambridge, 1960.